

De gedaanteveranderingen van een melodie

Jitschok Lejb Perets

Een melodie uit Talno wilt u horen? Op het eerste gezicht een fluitje van een cent. Je neemt gewoon een van de tafelliederen die in Talno bij het derde sjabbesmaal worden gezongen, en zingt haar na. Maar dat is niet zo eenvoudig als het lijkt. Zo'n melodie moet je namelijk met z'n allen zingen, in koor. U wilt wel een handje helpen? Nee, broeders! Een melodie uit Talno kun je niet met Poolse chassieden zingen. Daar hebt u geen kaas van gegeten, u heeft überhaupt geen benul van muziek. Als ik uw muzikanten hoor, die voorzangers van u... Dat getingel, dat kun je toch geen spelen noemen? Bij het zingen krijst u als een haan die gekeeld wordt. Zelfs als u leert of bidt klinkt het woest en barbaars. En dan uw marsen, uw dansen... die zijn nog spastischer dan uw gebaren en grimassen! Dat is chassidisch, zegt u? Nou, dan is ons chassidisme toch van een ander allooi!

Waar die muzikaliteit van ons dan vandaan komt? Het kan zijn dat het ons in het bloed zit, of misschien zit het hem in de omgeving. Bij ons, in het gewest Kiev, vind je geen huis zonder viool. Elke fatsoenlijke jongen of, zoals ze bij ons zeggen, een knaap uit een goed nest, moet viool kunnen spelen... Als je wilt weten hoeveel mannen en jongens er in huis zijn, hoef je alleen maar te kijken hoeveel violen er aan de muur hangen. Ze maken allemaal muziek: grootvader, vader en zoon. Jammer genoeg heeft iedere generatie wel haar eigen repertoire: de grootvader is tevreden met de oude gewijde gezangen die nog van de Sinai heten te stammen, de vader, een chassied, haalt zijn hart op aan een chassidische melodie in een typisch joodse modus, en de zoon speelt al van noten, van bladmuziek en gaat zich te buiten aan de laatste opera-aria's. Zo heeft elke generatie de muziek die bij haar past.

Wat doen chassieden als er geen drank is? Praten over drank! Zomaar voor de vuist weg in mijn eentje gaan staan zingen, zonder begeleiding,

en zonder de juiste sfeer, de juiste stemming, dat wordt niks. Laten we dan maar praten over muziek... Muziek is iets geweldigs, moet u weten. Heel Talno komt bij elkaar om de sjabbes uitgeleide te doen als een koningin, en het hoogtepunt is... het tafellied! Het komt er wel op aan, *wie* er zingt en *wat* hij zingt... Met dezelfde stenen kun je een synagoge of een kerk bouwen, een paleis, een gevangenis of een hospitaal. De geheimenissen van de Tora worden met dezelfde letters geschreven als de grootste ketterijen. Zo kan dezelfde stem ons in de hoogste graad van extase brengen en doen opstijgen tot de zevende hemel of ons in de diepste krochten van de onderwereld storten en daar laten rondkruipen als een worm in de modder. Een brief – 't is maar net hoe je hem leest; een melodie – 't is maar net hoe je haar zingt.

Neem nou bij voorbeeld een vrolijk gezang. Dat kan evengoed uitdrukking geven aan de innige vreugde – vanwege alle bewezen weldaden – na het lezen van het Lied van Mozes, als aan de uitspattingen van een losbandig leven in een wereld zonder normbesef. Een melodie brandt met een soort innerlijk vuur, ja, je kunt rustig zeggen dat ze doordrenkt is van liefde. Maar liefde is er in soorten: er is liefde tot God, er is menslievendheid, er is de liefde voor Zijn volk... Maar er is ook de liefde van degenen die alleen van zichzelf houden, of godbetert van een vreemde vrouw. Een melodie kan klagen en wenen, maar de een weent om de slang, om het verloren paradijs, de ander om de ballingschap van God in de wereld, om de verwoesting van de tempel, om onze armoede en vernedering – Aanschouw onze toestand... – en een derde, omdat hij geen sjans heeft bij een mooie vrouw! Er zijn melodieën vol weemoed en verlangen. Maar wat voor weemoed, wat voor verlangen? Gaat het om een ziel, die hunkert naar haar goddelijke oorsprong? Of om een oude, tandeloze hond, die terugverlangt naar de wilde haren van zijn jeugd?

Neem nu eens dat simpele liedje over David:

David woonde in Wasilkow, in Wasilkow
en nu woont hij in Talno
David, David woonde in Wasilkow
en nu woont hij in Talno!

Het wordt in Talno gezongen, en in Wasilkow. Als die van Talno het aanheffen, klinkt het vrolijk, dan bruist het van plezier. Maar in Wasilkow klinkt hetzelfde lied droevig, vol hartzeer en melancholie. Het hangt er maar vanaf wat je erin legt, in zo'n lied.

Een melodie is een combinatie van klanken of, zoals men ook wel zegt, van tonen. Die klanken of tonen haalt men uit de natuur. Niemand hoeft ze uit te vinden, want de natuur bevat klanken in overvloed. Alles heeft een stem, alles heeft zijn eigen klank, zo al niet zijn eigen melodie! U heeft vast wel eens gehoord van de muziek der sferen. Dag en nacht zingen elk hun eigen lied. Mensen en vogels zingen, de dieren des velds zingen Gods lof, steen slaat op steen, metaal resonanceert, stromend water ruist en klatert. En een bos helemaal! Bij het minste geringste zuchtje wind neuriet dat een echt Walachijs deuntje, een ingetogen, welluidende melodie! En denk eens aan een locomotief, dat vuurspuwende monster, verdooft het ons niet met zijn gebrul? Zelfs de stomme vissen laten zich niet onbetuigd, zo heb ik in een oud boek gelezen. Er zijn er die of en toe naar het strand zwemmen om met hun staart op het zand of de rotsen te trommelen. Aan klanken geen gebrek en, zoals een visser zijn netten uitzet, hoef je enkel maar je oren open te zetten om ze op te vangen.

Maar daarmee heb je nog geen melodie. Daar is meer voor nodig. Een stapel stenen is nog geen huis. De tonen vormen slechts het lichaam van de melodie; ze heeft ook nog een ziel nodig. En de ziel van een melodie is in feite een menselijk gevoel: liefde, haat, welwillendheid, verlangen, spijt, smart, alles wat een mens voelt, al zijn zielenroerselen kan hij in een melodie leggen, en dan — komt ze tot leven.

Het is namelijk mijn stellige overtuiging, mijne heren, dat een melodie slechts in staat is ons te ontroeren en te bezielen omdat zij zelve bezielde is. Als een melodie ons raakt, ons ontroert, als ze ons als het ware nieuw leven inblaast, wil dat zeggen, dat zij zelf een levend wezen is... Het bewijs? Neem een willekeurige melodie, hak haar in mootjes, en zing die in de verkeerde volgorde, eerst het midden, dan het begin en het slot. Wel, wat blijft er van de melodie over? Per slot van rekening heeft u alle klanken nog tot uw beschikking, geen toon ontbreekt, maar de ziel is eruit. U heeft een levende witte duif vermoord en onder het

mes heeft de ziel het lichaam verlaten. Het is alleen nog een lege huls, het stoffelijk overschot van een melodie.

In Talno is iedereen het erover eens: het is zonneklaar, dat een melodie leeft.

Een melodie leeft en een melodie sterft; men kan haar vergeten, zoals men iemand vergeet die tot stof is weergekeerd. Ooit was ze jong en fris, bruisend van energie. Mettertijd verflauwden haar krachten, ze raakte versleten, uitgeblust en aftands. Ze heeft haar tijd gehad. Ten slotte blaast ze de laatste adem uit en verdwijnt in het niets. Maar een melodie kan uit haar as herrijzen... Van de ene dag op de andere kan zij ons weer te binnen schieten en ligt ze ons weer in de mond bestorven. Onwillekeurig legt men er een nieuw gevoel in, een nieuwe ziel, en het is bijkans een nieuwe melodie die wordt geboren. Ziedaar al de eerste metamorfose, de wedergeboorte van een melodie...

Volgens mij begrijpt u mij maar half. Het is alsof je met een blinde over licht praat! Weet u wat? U houdt toch zo van verhalen? Goed, dan zal ik u een verhaal vertellen over de gedaanteveranderingen van een melodie. Luister...!

Op zo'n drie à vier mijl van Berditsjev, aan de andere kant van het bos, ligt het plaatsje Machnowka; en daar, in Machnowka, hadden ze een orkestje, niets bijzonders, maar hun ster, Chaim heette hij, dat was echt een goede muzikant, een leerling van Podhitser van Berditsjev.

Een bedenker van nieuwe melodieën was Chaim niet, hij was geen componist, zoals dat heet. Maar iets uitvoeren, reliëf geven, vertolken alsof hij het zelf geschreven had – ja, dát kon hij. Daarin bestond zijn eigenlijke grootheid.

Een schrale, saaie man was het, maar als hij begon te spelen, werd hij op slag een ander mens: zijn steevast halfgeloken ogen openden zich en uit die stille, diepe ogen viel een glans van vergeestelijking over zijn bleke gezicht. Je kon duidelijk zien dat hij op dat moment niet van deze wereld was, zijn handen speelden als vanzelf, automatisch, terwijl zijn ziel ergens in hoger sferen zweefde, in het rijk der muziek... Soms vergat hij zichzelf en begon er ook nog bij te zingen. En een stem dat hij had! – als een klarinet, zo helder en zuiver...

Als die Chaim geen eenvoudige, vrome jood was geweest en ietwat naïef, zou hij zichzelf niet het leven zuur hebben gemaakt met acht kinderen in Machnowka. Dan zou hij nu al lang ergens in een theater hebben gestaan, of voorzanger-met-koor zijn geworden in Berlijn of Parijs... Maar daarvoor moet je uit Berditsjev komen. Onnozele Chaim bleef thuis en leefde maandenlang op de pof, een voorschot op de rijkeluisbruiloft waar het toch ééns van moest komen. En dan eindelijk was er zo'n bruiloft op komst, en wel bij de crème de la crème van Machnowka: Berl Katsners weduwe.

Berl Katsner zelf – hij mag me wurgen als het niet waar is – was een grote woekeraar en een nog grotere vrek. Zichzelf gunde hij trouwens ook niet veel. Hij placht de kruimels op te rapen die zijn kinderen lieten vallen. Een hart van steen had die man. Vlak voor zijn dood, op zijn sterfbed, riep hij zijn oudste zoon bij zich, liet hem de boeken halen en wees met een bruin-blauwe vinger een onbetaalde termijn aan en zei: 'In geen geval verlengen, hoor je? Bij de eerbied die je je vader schuldig bent!' Vervolgens liet hij zijn vrouw bij zich komen en zei haar dat ze het koperwerk dat aan de muur hing moest verstoppen. 'Zodra ik één oog dicht doe,' zei hij, kan ik ernaar fluiten!' En dat waren zijn laatste woorden. Hij liet maar liefst een half miljoen na.

Nu geeft zijn weduwe dus een trouwpartij voor haar dochter. Ze zet er vaart achter, omdat ze zelf ook weer in het huwelijksbootje wil stappen. Een pak van haar hart! Eindelijk kan ze opgelucht ademen. En aangezien Chaim de muzikant ook nog een dochter aan de man moet brengen, kijkt hij natuurlijk uit naar die bruiloft als naar de Messias...

De weduwe bedenkt echter, dat zij Podhitser uit Berditsjev wil laten overkomen. Hoe dat zo? Wel, er komt ook schoonfamilie uit Kiev en dat zijn kenners. Daarom wil ze bij het sluiëren van de bruid een nieuw dodengebed, geen ouwe koek, of, zoals ze het zelf uitdrukt, geen verwelkte wilgentakjes als bij het Loofhuttenfeest. Zal het wat meer kosten, dat kan er ook nog wel bij. Daar zullen die lui uit Kiev van opkijken!

Chaim krijgt zowat een beroerte. De hele stad windt zich er trouwens over op, want men is zeer op Chaim gesteld en wie zou niet te doen hebben met een armoedzaaier als hij? Iedereen neemt het dus voor hem op en ten slotte komt men tot een compromis: Chaim mag op de

bruiloft spelen met zijn band, maar eerst moet hij, op kosten van de rijke weduwe, naar Berditsjev om bij Podhitser een nieuwe melodie voor het dodengebed te halen. Chaim krijgt wat zakgeld, waarvan hij het leeuwendeel bij zijn vrouw en kinderen achterlaat, huurt een wagen en vertrekt naar Berditsjev. En daarmee begint het eigenlijke verhaal van de gedaanteverandering...

Hoe zegt men dat ook alweer? *Een armoedzaaier heeft altijd geluk.* Terwijl Chaim aan de ene kant Berditsjev inrijdt, rijdt Podhitser aan de andere kant Berditsjev uit. De laatste is net uitgenodigd om in Talno de sjabbes uitgeleide te doen. De rebbe van Talno heeft namelijk een bijzonder hoge dunk van hem. 'Zijn melodieën,' is een van zijn uitspraken, 'bevat ten Tora-geheimen. Jammer alleen dat hij ze zelf niet begrijpt.'

Hoe het ook zij, Chaim zwerft intussen als een bedelaar door de straten. Wat te doen? Hij kan het niet maken om terug te komen zonder dodengebed. De wereld zou vergaan! Podhitser achternareizen naar Talno of hier op hem wachten, kan ook al niet. Daar is zijn budget niet op berekend. De rijke weduwe heeft hem net genoeg meegegeven en dat weinige heeft hij bovendien nog eens gedeeld met zijn vrouw. Het is hem dan ook droef te moede...

Daar is hij opeens getuige van het volgende tafereeltje. U moet zich voorstellen: het is een mooie, heldere, doordeweekse dag en op straat komt een prachtig uitgedoste vrouw u tegemoet, in vol ornaat, of, zoals ze daar zeggen, 'op haar paasbest'. Op haar hoofd draagt ze een rare muts met lange linten in felle kleuren. In haar hand houdt ze een grote, zilveren schaal. Ze wordt gevolgd door muzikanten en danst op de maat van de muziek. Af en toe blijft ze even staan voor een woonhuis of winkel om ter plekke een dansje te doen. De muziek lokt de mensen naar buiten, steeds meer hoofden verdringen zich voor geopende deuren en vensters. De muziek speelt, de vrouw danst, de kleurige linten zwieren door de lucht, de schaal blinkt en schittert in het zonlicht... De mensen roepen: 'Mazl tov!' en werpen haar geld toe. De vrouw danst ze tegemoet en vangt het geld op in de schaal. De munten schitteren en rinkelen op de maat... Wat is hier aan de hand? Niets bijzonders: Berditsjev is een joodse stad en kent joodse gewoonten — men is

gewoon om op deze manier geld in te zamelen voor arme bruidjes.

Chaim kent het gebruik. Hij weet, dat de vrouwen dansen verzinnen en dat Podhitzer zelf daarvoor elke keer een nieuwe melodie bedenkt – dat is zijn werk voor God. Ze komen hem vertellen over de bruid, over haar familie, over de aanstaande, over haar armoe... Hij hoort het zwijgend aan, met gesloten ogen, soms verbergt hij zijn gezicht in zijn handen, en als men is uitgesproken en er een stilte valt, begint hij een melodie te neuriën. Dat weet Chaim allemaal.

Wat staat hij daar dan met open mond te luisteren? Wel, zo iets vrolijks heeft hij van zijn leven nog niet gehoord! De melodie lacht en huilt tegelijk; je voelt vreugde en verdriet, hartzeer en geluk; alles door elkaar, alles ineens... Geknipt voor de bruiloft van een weesmeisje! Hij springt een gat in de lucht: dit is precies wat hij nodig heeft!

Op de terugweg krijgt Chaim gezelschap, waar hij trouwens geen bezwaar tegen heeft. (Zijn reisgenoten, toevallig muzikliefhebbers, zullen later vertellen dat Chaim, zodra ze het bos binnenreden, begon te zingen.) Hij zingt Podhitzers lied, maar dat is wel enigszins van karakter veranderd: de gelukswens voor het arme bruidje is een echt dodengebed geworden. Tegen de achtergrond van het zacht ruisend gebladerde verheft zich een zachte, liefelijke melodie... En deze melodie wordt gedragen en begeleid, lijkt het, door een reusachtig, maar gedempt koor – het ruisen van de wind in de bomen... Zacht en innig klaagt de melodie, smekend als een zieke die smeekt om verlossing uit haar lijden. Dan begint ze zuchten en kreten te slaken. Je hebt het gevoel dat iemand ergens berouw van heeft, of dat het Grote Verzoendag is en iemand vergiffenis vraagt voor zijn zonden. Maar al luider klinkt het, en tegelijk wanhopiger, telkenmale woester, met de door tranen verstikte stem van een die door verdriet wordt overmand. Daarna volgen enkele diepe zuchten, een doordringende kreet, en nog een, en abrupt breekt het af, wordt het doodstil – er is iemand gestorven... Dan komt de melodie weer tot zichzelf en barst terstond los in vurige kreten, hartstochtelijke exclamaties, die elkaar steeds sneller opvolgen, over elkaar buitelen en zich met elkaar verstrengelen, tot zij uitmonden in een ten hemel schreiende klaagzang als bij een uitvaart. En daaruit maakt zich dan plots een ijle, reine kinderstem los, die bevend en snikkend zijn

lofprijzing zegt. We worden bestormd door een reeks beelden, visioenen en gedachten die langzaam overgaan in liefelijke melodieën, vervuld van mededogen, melodieën die troosten en overreden, en dat met zo veel geduld, zo veel toewijding, zo'n rotsvast vertrouwen dat alles zich ten goede zal keren, dat het leven en de toekomst je weer toelachen!

Chaims reisgenoten weten niet hoe ze het hebben, ze besterven het haast. 'Wat is dat?' vragen ze.

'Een dodengebed,' antwoordt Chaim, 'een dodengebed voor Katsners dochter!'

'Zonde,' roepen ze, 'parels voor de zwijnen! Maar de wereld zal aan je voeten liggen, Chaim, en die lui uit Kiev zullen versteld staan, ze zullen het besterven!'

Die lui uit Kiev bestierven het helemaal niet. Tot een echte joodse bruiloft kwam het nauwelijks bij de Katsners en van zo iets zwaars op de hand als een dodengebed waren de mondaine gasten al helemaal niet gediend. Ze dansten liever met de meisjes. En bovendien, tot wiens nagedachtenis zou zo'n dodengebed eigenlijk zijn? Tot die van die ouwe vrek, zeker? Als die nog in leven was geweest, had de bruid nog niet de helft van de bruidschat meegekregen en al helemaal geen uitzet; de bruiloft zou er heel anders hebben uitgezien. Als hij nu uit de dood zou

zijn opgestaan en de wit satijnen bruidsjacon zou hebben gezien, het kantwerk, de bruidssluiers, als hij de vele wijnen zou zien, al die taarten, de vis- en de vleeschotels waaronder de tafels bijkans bezweken, dan zou hij het zeker andermaal begeven hebben – alleen niet zo gemakkelijk als de eerste keer... En waartoe die hele ceremonie van het sluieren van de bruid en de hele santenkraam? De gasten uit Kiev hadden er geen boodschap aan. 'Vlugger!' schreeuwden ze.

Die arme Chaim! Hij heeft de band tot zwijgen gebracht en met een angstig voor gevoel beweegt hij zijn strijkstok over de snaren. De eenvoudigen van geest onder zijn gehoor beginnen al met hun ogen te knippen, bij enkelen vloeien de tranen al, als een van die figuren uit Kiev opeens uitroept: 'Wat is dat hier? Een bruiloft of een begrafenis?' Chaim doet of hij niets heeft gehoord en speelt verder. Begint me die gast uit Kiev te fluiten... En fluiten kan hij als de beste... Hij heeft de melodie al te pakken en fluit haar steeds vlugger, steeds uitbundiger, steeds wilder, al is het nog steeds dezelfde melodie. De band zwijgt. Je hoort nu alleen nog een wedkamp tussen de zedige viool en het onbeschaamde gefluit. En het gefluit krijgt de overhand; het haalt de strijkstok in en neemt de melodie van hem over. De viool weent niet langer – eerst zucht ze nog een beetje, maar dan begint ze te lachen...

Plotseling onderbreekt Chaim zichzelf. Met een verbeterd gezicht en koortsige ogen wisselt hij van snaar en begint nog vlugger te spelen, alsof hij het gefluit wil inhalen. Nee, dit kun je geen spelen meer noemen! De viool stoot rauwe kreten uit en maakt een geweldig misbaar... de ruwe klanken die de viool uitbraakt tuimelen over en door elkaar heen in één grote wervelwind, in één grote maalstroom. En alles lijkt te worden meegesleept in een kolkende rondedans: het vertrek, de muzikanten, de gasten, de bruid op haar zetel en ook Chaim zelf met zijn viool... Het is geen vrolijk lied en geen dodengebed, het is eigenlijk helemaal geen muziek meer, eerder een soort fieteldans, een heftige aanval van epilepsie, de hemel beware ons... En het gaat maar door, het gaat maar door... tot er een snaar springt.

'Bravo, Chaim, bravo!' roepen de gasten uit Kiev. Of ze daar die oude vrek een dienst mee bewijzen? Geen sprake van!

Enkele jaren later belandde de melodie, waarschijnlijk door toedoen van een van de gasten uit Kiev, in het... theater. Wat is het theater eigenlijk? Ik weet dat je zulke zaken eigenlijk niet met elkaar mag vergelijken, maar verstokte nieuwlichters slaan het theater hoger aan dan stichtelijke lectuur en menen dat de uitwerking ervan sterker is dan die van een leerzaam boek als *Het Begin van de Wijsheid*. U zult ongetwijfeld zeggen, dat theater zo treife is als varkensvlees Maar bij ons zegt men dat het ervan afhangt wat er in het theater gespeeld wordt.

Warschau. Het theater is tot de laatste plaats bezet. Het orkest begint te spelen. Wat speelt het orkest? Ruis! De melodie is die van Chaims dodengebed, maar dan niet in de vorm van een Walachijse melodie. Het is een chaos, een kakofonie, een Babylonische spraakverwarring: de instrumenten zitten elkaar achterna, hitsen elkaar op en slaan over... Zelfs in een onweer of het instorten van een huis zit meer lijn dan in dit hels lawaai. Zijn er soms duivels aan het schaatsen op de legendarische Ijszee? Of springen er misschien duizenden wilde dieren te voorschijn uit de hel? Een huivering gaat door het theater.

Plotseling valt de bas in. Het lijkt wel of hij boos is. Hij maakt zich blijkbaar kwaad. Wat is dat? Het klinkt vals! Je voelt dat zijn woede niet echt is. Een doldrieste piccolo huppelt er dwars doorheen, zigzagt als een bliksemschicht door het orkest, en lacht ten slotte iedereen uit: 'Hahaha! Hihihhi!' Een echte spotvogel. De klarinet laat dat niet op zich zitten en haalt halsbrekende toeren uit – uit rancune, dat ligt er duimendik bovenop.

En dan pas hoor je drie of vier violen... en zij spelen zo wonder-schoon, die violen, zoet als de wellust zelve, zo zoet als de honing die van de lippen der verleiding druïpt. Hun spel steelt aller harten. Het glijdt naar binnen als wonderolie en stijgt je naar het hoofd als koppige oude wijn... Het publiek vat vlam – men luistert met open mond en schitterende ogen. Dan pas gaat het doek op en verschijnen er een hij en een zij ten tonele – een 'prins' en een 'prinses' – en zij zingen. Zij zingen vurige woorden, die als brandende slangen hun mond verlaten. De hel straalt ze van het gezicht. Ook hun bewegingen hebben iets demonisch. Ze omhelzen elkaar, ze kussen elkaar, ze zingen en springen als bezetenen, en dat alles steeds sneller en hartstochtelijker. Het hele thea-

ter wordt er door aangestoken. De hele galerij vol mannen en vrouwen met verhitte, bezwete gezichten en wijd opengesperde ogen. Het is als een vloedgolf, een zondvloed die allen overstroomt. En het hele theater zingt mee. Een zee van brandende hartstochten overspoelt het theater. Hellevuur brandt, duivels gaan voor in vurige reidans...

Dat is er dus geworden van Podhitsers bruidsschatslied, via Chaims dodengebed, dank zij de gast uit Kiev.

Maar neergang kent geen grenzen! Het 'joodse' theater werd opgedoekt. De 'prinsen' keerden terug naar hun leest en hun naaimachine en de 'prinsessen' naar het aanrecht. Menig theaterlied werd een draaiorgeldeuntje. Onze melodie is al bijna onherkenbaar geworden!

Op een binnenplaats hebben twee mannen in tricot een versleten kleed uitgespreid. Ze verrichten acrobatische toeren, geassisteerd door een bleek, spichtig meisje, dat ze ergens gekidnapt hebben... Een van de mannen houdt met zijn tanden [*sic!*] een ladder vast. Als een pijl uit de boog schiet het meisje omhoog naar de hoogste sport en springt dan naar beneden om te landen op de schouders van de andere man. Op dat

moment geeft de eerste man haar een por in de rug, waarop zij nog enkele capriolen maakt en vervolgens voor het publiek op de binnenplaats tot stilstand komt en haar hand uitstrekt om te mansen. Ook dat is theater, maar dan voor gewone mensen, voor knechten en dienstboden. Er wordt gespeeld in de open lucht, dat is goedkoop: je hoeft geen kaartje te kopen en kunt het tengere meisje belonen met dubbeltjes of kwartjes. Dikke zweetdruppels gutsen langs haar rode, geschminkte gezichtje, in haar holle ogen brandt iets smartelijks, maar dat zien de mensen niet; ze hijgt, maar dat horen de mensen niet. Men heeft slechts oog voor de duizelingwekkende salto's, men hoort slechts de tonen van het orgeltje. Om de ziel die huist in het magere lijfje van het arme gekidnapte kind en de deerniswekkende melodie in het schorre blikken instrument bekommert men zich niet. Beide steunen en zuchten, wenen en beven. Beide smeken om verlossing...

Podhitters 'bruidsgift' was echter voorbestemd om zijn comeback te maken! Op hun tournee door stad en land hadden de acrobaten het arme kind net zo lang meegesleept, tot het ten slotte – moge het u bespaard blijven – ziek werd... In Radziwil lieten ze het zieke kind bij een schutting achter en trokken de grens over. Probeer maar eens de wind te vangen! Halfnaakt, vol bruine en blauwe plekken, lag ze daar van de koorts te ijlen. Mensen die medelijden met haar hadden, brachten haar naar het gasthuis. Daar genas ze van tyfus, maar bleef aan beide ogen blind en het arme kind is sedertdien tot de bedelstaf veroordeeld en gaat van huis tot huis, van deur tot deur... Ze blijft ergens staan en wacht; en als er geen notitie van haar wordt genomen, begint ze te zingen, en zingt... de melodie van het orgeltje!

En wat zegt thans de melodie? Ze smeekt om erbarmen, erbarmen voor een ongelukkig kind: 'Slechte mensen hebben mij gescheiden van mijn goede vader en mijn lieve moeder, weggehaald uit het ouderlijk huis waar ik gelukkig was! Ze hebben me alles afgenomen wat me dierbaar was, me gebruikt en toen weggegooid als een lege notendop! Hebt meelij met een arm kind!'

En meer nog smeekt de melodie: 'Het is koud, en ik heb niets om mij te bedekken. Ik heb honger... en geen plek om het moede hoofd neer te leggen... en daarenboven ben ik blind!'

Zo smeekte de melodie, en dat was ook het begin van haar eerste bevordering: zij maakte dat men het meisje hielp!

In Radziwil woonde een Talmoedgeleerde. Niet dat hij een tegenstander van de chassieden was, maar hij was er nog nooit aan toegekomen een tsadiek, een heilige rebbe te bezoeken. Hij had er eenvoudig geen tijd voor: hij durfde de studie geen dag te verzuimen. Om er zeker van te zijn dat hij niet zou worden gestoord, meed hij het leerhuis en wijdde zich thuis aan de studie. Zijn vrouw zat toch de hele dag in de winkel en de kinderen zaten op school. Het komt wel eens bij hem op om op reis te gaan – een gedachte, die hem waarschijnlijk door een engel wordt ingefluisterd, maar dan reageert de duivel meteen, in de gedaante van de engel: ‘Best, maar dat heeft geen haast, eerst maar eens deze of gene verhandeling tot een goed einde brengen!’

En zo verstrijken maanden en jaren. Maar in de hemel had men kennelijk besloten dat hij reb Dovidl moest zien, want het volgende deed zich voor. Onze geleerde zit te studeren, als hij plotseling iemand op straat hoort zingen. Hij ergert zich - aan zichzelf: als je studeert, hoor je niet te horen wat er buiten gebeurt. Bij het bestuderen van de Schrift mag men zich door niets laten afleiden. Hij stopt zijn vingers in zijn oren.

Maar het wijsje wurmt zich tussen zijn vingers door. Hij windt zich nog meer op, neemt zijn lange baard in de mond en doet, zijn baard verbijtend, zijn uiterste best om verder te studeren. Maar de melodie laat hem niet met rust. Hij hoort haar steeds duidelijker. En ineens wordt hij gewaar dat het een vrouwenstem is die hij hoort – het is een meisje dat daar zingt. En voor hij het weet ontsnapt hem een woeste kreet: ‘De onbeschaamdheid! Maak dat je wegkomt!’ De melodie verwijderd zich... Maar wat is dat? Gezongen wordt er niet meer, maar de melodie hoort hij nog steeds! Ze blijft als vanzelf doorklinken in zijn oren, in zijn ziel! Hij dwingt zichzelf, in zijn boek te kijken en door te dringen in de onderhavige kwestie, maar tevergeefs. Zijn ziel vult zich allengs meer met de klanken van de melodie. Hij doet zijn boeken dicht en verheft zich om het middaggebed uit te spreken. Maar het gaat niet – hij is niet bij machte om te studeren, noch om te bidden: niets lukt hem meer. In zijn binnenste klinkt een zilveren klokje: de melodie. Het is onverdraaglijk, een ware martelgang. Enkele dagen gaan voorbij – en hij staat op de rand van een zenuwinstorting. Hij vast – maar ook dat biedt geen soelaas. Hij raakt de melodie niet kwijt. Ze houdt hem uit de slaap. En dan te bedenken dat we het hier hebben over iemand die van zijn levensdagen nog nimmer vanaf de lezenaar had voorgebeden, iemand die nog nooit ook maar een noot had gezongen, die de tafelliederen op sjabbes zonder te zingen opzei en die in plaats van te zingen liever een blad Talmoed las!

Hij begrijpt wel dat het niet zo eenvoudig is. ‘Het is alsof de duivel ermee speelt,’ denkt hij bij zichzelf en hij ziet het niet meer zitten. Misschien is het nu toch tijd om hulp te zoeken? Maar de duivel vraagt: ‘Ja, maar waar dan? Tsaddiekem bij de vleet, maar welke heilige rebbe is de ware, wie is degene waar je in zo’n geval echt iets aan hebt?’

Terwijl hij zo zit te piekeren, krijgt hij nog een hint van boven. Wat wil het geval? Reb Dovidl, de Talner rebbe, moet vluchten voor zijn belagers en op weg naar de grens komt hij langs Radziwil... U kent ongetwijfeld de geschiedenis van de aantijgingen tegen de rebbe? Als u het mij vraagt was het een straf! Ze hadden reb Dovidl nooit uit Wasilkow mogen weglokken om hem naar Talno te halen en zo een hele gemeente te schofferen! Het heeft Wasilkow te gronde gericht! Tot ver in de omtrek konden logementen en herbergen hun deuren wel sluiten; aan

de bedelstaf – het moge u bespaard blijven – werd men gebracht... En jawel hoor, daar heb je het al! Er wordt aangifte gedaan tegen reb Dovidl en ook Talno is ten dode opgeschreven. Reb Dovidl had een gouden zetel met het opschrift 'Koning David leeft!' Verklidders geven er een politieke draai aan en Petersburg is gealarmeerd... Nu weten wij wel, dat je dat zo moet opvatten, dat de wijze, bij wijze van spreken, een koning is in het rijk van de geest, maar probeer dat de generaals in Petersburg maar eens uit te leggen! Kortom, reb Dovidl moet de wijk nemen en blijft over sjabbes in Radziwil en onze geleerde neemt de gelegenheid te baat om bij de *sjalesoedes* (sjabbesmaaltijd) aan te zitten. De duivel geeft zich echter nog niet gewonnen. Bij binnenkomst ziet hij aan het hoofd van de tafel een heel klein ventje zitten; je ziet niet meer dan een geweldige bonthoed en een bos grijze haren die over zijn voorhoofd vallen. Niemand zegt een woord en het hart zinkt de geleerde in de schoenen... Moet dat de rebbe voorstellen?

Maar reb Dovidl heeft hem al opgemerkt en nodigt hem uit plaats te nemen, waarbij hij hem bij zijn naam noemt. Op dat moment weet hij dat het goed zit. Hij voelt de blik van de rebbe op zich gericht en het laat hem niet onberoerd. U heeft vast wel eens gehoord van de ogen van de rebbe! Hij had de ogen van een heilige, maar zijn blik straalde ook

geestkracht en gezag uit. Ja, wat lag er niet in die blik besloten! En als reb Dovidl zegt: 'Ga zitten' wordt er dan ook onmiddellijk plaats voor hem gemaakt. Hij gaat zitten en wacht af. Maar als reb Dovidl vervolgt met: 'Laat ons onze Talmoedgeleerde de eer bewijzen, hem uit te nodigen ons een lied voor te zingen,' is het hem even of hij de grond onder zich voelt wegzinken: hij – en zingen? Maar iemand stoot hem al aan: de rebbes wil is wet. Dus er zit niets anders op. Bibberend brengt hij wat aarzelende klanken voort die nog nauwelijks de aanzet tot een melodie lijken te vormen. Wat probeert hij in hemelsnaam te zingen, onze geleerde? De melodie van het weeskind natuurlijk! Een andere kent hij immers niet! Met horten en stoten zingt hij verder, maar hij zingt in ieder geval! De melodie begint op te bloeien en de gewijde, berouwvolle sjabbatstemming maakt zich van haar meester; onder het zingen openbaart de melodie onze geleerde stukje voor beetje haar diepere zin en stelt hem in staat allengs vaster en vrijer te zingen... Intussen begint reb Dovidl, zoals hij gewend is, zachtjes mee te neuriën en als de anderen dat horen, vallen ook zij in. Daardoor komt de geleerde nog meer op dreef, hij raakt in vuur en vlam! Hij is buiten zichzelf, hij zingt zowaar! De melodie komt in een stroomversnelling, een kolkende galaxis van vuur, en de golven van die vuurzee rijzen almaar hoger. De ruimte wordt haar te eng en zij baant zich een weg door de vensters naar buiten. Een vloedgolf van gloeiende godzaligheid overspoelt de straat, en de mensen roepen verbijsterd uit: 'De melodie van de wees! Het is de melodie van het weeskind!'

De melodie was verlost – en de geleerde ook. Voor zijn vertrek nam reb Dovidl hem even apart en zei tegen hem: 'Mijn Talmoedkenner, je hebt een jodin geschoffeerd. De bron van haar lied heb je miskend en je hebt haar onbeschaamd genoemd.'

De geleerde verzoekt hem een boete op te leggen.

'Niet nodig,' zegt de rebbe - zijn aandenken zij ons tot zegen. 'Je kunt beter een weldaad bewijzen!'

'Wat voor een weldaad, rebbe?'

'Geef het kind ten huwelijk. Een weesmeisje uithuwen is een grote weldaad!'

En nu de andere kant van het verhaal: Enkele jaren later, als het meisje

al lang getrouwd is met een weduwnaar, een schoonschrijver, kwam men er pas achter, waar ze vandaan kwam! Het meisje bleek een kleindochter te zijn van de oude Katsner! Het zat namelijk zo: Zijn schoonzoon, de man uit Kiev, ging op een avond met zijn vrouw naar het theater; ze kwamen laat thuis, en juist die avond werden ze beroofd van hun enige kind... Maar het was niet mogelijk die mensen hun dochter terug te brengen. De moeder leefde niet meer en de vader zat al tijden in Amerika.

(*A gilgl foen a nign*, 1900)

Vertaling: Jacob van der Wijk

Noot

De eerste tien bladzijden van dit verhaal werden eerder gepubliceerd in *De bonthoed en andere verhalen*, deel 2 van de *Jiddische Bibliotheek* van Vassallucci. Ter gelegenheid van de verschijning van het Perets nummer van Grine medine (GM 61) is het nu in zijn geheel gepubliceerd.

De houtsneden zijn van de hand van Arthur Kolnik; ze komen uit *A gilgl foen a nign; tswantsik holtssjnitn inspirirt foen der chasidisje gesjichte foen J.L. Perets*. (Pariz, 1948).

www.grinemedine.nl